

Lovász Ádám
(doktorandusz, Eötvös Loránd Tudományegyetem,
Filozófiatudományi Doktori Iskola)

A kulturális csoport szelekció elmélete mint végzetes önhittség?¹

F. A. Hayek a társadalmi evolúcióról

ÖSSZEFOGLALÓ

Friedrich Hayek *The Fatal Conceit (A végzetes önhittség)* című kötetének fogadtatása a család hangját ütötte meg. Egyesek „fatalistaként” jellemezték tartalmát, míg mások következtelennek ítélték. Ebben a munkában a társadalmi evolúciónak egy kollektivistai módszertani alapokon nyugvó modelljét kapjuk. Hayek elgondolása szerint a társadalmi evolúció elsősorban kulturálisan kódolt szabályrendszerek kiválasztódásából áll. Az idő próbáját azok a normarendszerek élik túl, amelyek hozzájárulnak a társadalom életképességéhez. A kulturális szelekció egyének helyett csoportokon operál. Az egyéni méltóságot középpontba állító klasszikus liberális és libertárius hagyományokkal szembehelyezkedni látszik a kései Hayek szociáldarwinistának látszó perspektívája. Valóban ellentétes az életmű egyéb részével a hayeki csoport szelekció tézise? Nézetem szerint a kulturális csoport szelekció elmélete távolról sem tekinthető valamilyen kései hordaléknak. Amellett érvelek, hogy Hayek politikaelméletében megtalálható a csoport szelekció elképzelése. A kritikusoknak igazat adhatunk abban a tekintetben, hogy az evolúció perspektívája meghaladja a módszertani individualizmust, sőt, hozzájárulhat egy komplexebb típusú libertarizmus kialakításához. A kései Hayeket a módszertani individualizmusnak több magyarázati szinten operáló formájával összeegyeztethetőnek vélem, amennyiben „individuum” alatt a szelekciónak valamilyen egységét értjük. A szubjektumon túlra kiterjesztett libertarizmussal összeegyeztethetőnek vélem ezt a pozíciót. A szubjektumközpontúságtól és egyéb antropocentrikus hordalékoktól megtisztított libertarizmusban a szelektáló- és adaptálóképes rendszerekként azonosított etikai kódok szabadságáról, önszerveződéséről és önrendelkezéséről éppúgy beszélhetünk, mint az emberi egyének autonómiájáról.

Kulcsszavak: Hayek, kulturális csoport szelekció, liberalizmus, libertarianizmus, poszt-humanizmus

¹ Az Innovációs és Technológiai Minisztérium ÚNKP-19-3 kódszámú Új Nemzeti Kiválóság Programjának szakmai támogatásával készült.

Köszönet illeti Balázs Zoltánt és Mándi Tibort a jelen szöveg formálásában nyújtott áldozatkész segítségükért.

Ádám Lovász

(PhD student, Eötvös Loránd University,
Doctoral School of Philosophy)

Is the Theory of Cultural Group Selection a Fatal Conceit?

F. A. Hayek on Social Evolution

ABSTRACT

The reception of Hayek's *The Fatal Conceit*, his final work, reception was highly ambiguous. Some labelled it „fatalistic”, while others perceived it as self-contradictory. The methodological collectivism in this book supposedly stands in stark contrast to the individualism Hayek advocated for. On a social level, evolutionary selection operates by sifting through culturally coded systems of rules. Those norms survive which have proven advantageous to the survival of society. From a libertarian standpoint, it can be objected that such a view negates individual choice. Therefore, with its undertones of Social Darwinism, *The Fatal Conceit* contradicts the tenets of classical liberalism, and is an exception among Hayek's works. Here I hope to show that the theory of cultural group selection harmonizes with Hayekian social philosophy. While critics are correct to emphasize that an evolutionary perspective does go beyond a conventional methodological individualist view, this need not abolish a commitment to libertarianism. Hayek's late work is commensurable with a form of methodological individualism that reinterprets the concept of an „individual”. If we interpret the latter as being anything capable of self-organization and adaptation, a form of libertarianism can be imagined which affirms the autonomy of all systems, human and nonhuman alike.

Keywords: cultural group selection, evolution, Hayek, liberalism, libertarianism, posthumanism

1. Bevezetés

Friedrich Hayek máig valóságos villámhárító a társadalomelméletben. Vagy kedvelik, vagy megvetik, ellenben meglepően kevés köztes pozíció található. Olvasva a Hayekről szóló szakirodalmat, rövid időn belül nagyon is világossá válik a legtöbb esetben, mely szerző tekinthető Hayek szövetségeseinek és melyik pozicionálja önmagát ellenlábasként. Saját markáns állásfoglalásainak is köszönhetően valóban nehéz feladat az értelmező számára a semleges távolságtartás és objektivitás igényének való megfelelés Hayek vonatkozásában. Jelen keretek között feladatunk nem az ellenérzésünk vagy rajongásunk kifejezésre juttatása, sokkal inkább egy konkrét hayeki fogalom megvilágítása, valamint a körülötte kialakult viták ismertetése kínálkozik tudományosan releváns célként. Ez a *kulturális csoport szelekció* (*cultural group selection*) fogalma. Távolról sem lényegtelen mit is ért szerzőnk ezalatt. Így első körben a fogalomról és annak a hayeki életműben való előfordulásairól szükséges számot adnunk. Miután eloszlattuk a fogalom „kései”, kieső, járulékos, vagy akár deviáns jellegének tévhitét, és elhelyeztük azt Hayek életművének kontextusában, tanulmányunk második részében a kulturális csoport szelekció elméletének kifejtésére vállalkoznánk Hayek nyomán. Elemzésünk elsősorban *A végzetes önhittség* című kötetre összpontosít, mivel ebben található legkidolgozottabb formában Hayek elmélete a társadalmak evolúciójáról. Tanulmányunk harmadik részében ismertetnénk a kulturális csoport szelekciót tematizáló Viktor Vanberg 1986-os tanulmányát, valamint Geoffrey Hodgson 1991-es reakcióját az említett szövegre. Itt az a tét, hogy a társadalom alulról építkező struktúra vagy, ellenkezőleg, kollektív szinten, szupraindividuális folyamatok által determinált. Nézetünk szerint mindkét vitapartner számos tekintetben félreértelmezi a hayeki evolúcióelmélet lényegét. Kemény probléma, hogy noha az evolúció mibenlétének – annak mechanizmusainak, folyamatainak és mintázatainak – meghatározása eredendően interdiszciplináris projekt, tézisünk szerint Hayek igenis kínál számunkra máig hasznavehető fogódzkodókat olyan alapvető ontológiai kérdések tekintetében is, mint a szerves/szervetlen vagy a kulturális/természeti dichotomiák státusza. Tanulmányunk záró részében egy rövid, spekulatív gondolatmenetet fogalmazunk meg egy, az emberi individuumon túlmenő szabadelvűség lehetőségét illetően.

2. A kulturális csoport szelekció mint a hayeki életmű állandó eleme: A Miller-féle recenzió tévedései

A fogalmak hajlamosak átalakulni üres címkékké, mihelyest a rossz szándék vagy a félreértés által vezérelt értelmezők kezei közé kerülnek. Pontosan ennek a sajnálatos fejleménynek lehetünk tanúi David Miller politikai filozófus híres, Hayeknek *A végzetes önhittség* című kötetét elmarasztaló recenziója esetében. Azért választottuk ezt a sokat olvasott és idézett recenziót, mert szimptomatikus módon köszönnek vissza benne a Hayek munkásságával kapcsolatos félreértések. Miller szerint Hayek „szociáldarwinista”, amit a recenzens a következőképpen definiál: „az etikai értéknek az evolúciós sikerrel való azonosítása” (Miller, 1989: 314.). Nem az emberi egyén boldogságérzetének maximalizálása számít a kulturális csoport szelekció elmélete alapján, sem az egyén etikai önértéke: azok az erkölcsi szabályrend-

szerek tekinthetők egyedül üdvösnek a csoportszelekció elmélete szerint, amelyek elősegítik a népegyesületet. Ez eltérés lenne a hayeki életmű egészétől, a kötet így egyáltalán nem tekinthető a hayeki projekt foglatának (Miller, 1989: 310.). Hayektól ebben az utolsó munkában végsősoron egyfajta fatalizmust kapunk, „az emberi állapotról szóló lehangoló” képet, amely saját személyes törekvéseinket és vágyainkat mintegy lefokozza. Az ember márpedig igenis „képes értékelnit azt, ahogyan csoportja vagy társadalma fejlődik, és választani ezalapon, hogy irányt váltson-e, vagy folytassa tovább a megszokott utat” (Miller, 1989: 319.). Az egyéni döntés jelentősége számottevő mértékben csökken. Pontosan a kritikai átértékelés és a választás lehetőséget veszi el tőlünk a kései hayeki evolúciófelfogás, azok a libertárius és individualista alapelvek pedig, amelyek olyannyira meghatározták a hayeki életmű korábbi szakaszait, *A végzetes önhittség* című kötetben negligálódnak, háttérbe szorulnak. Módszertani individualizmus helyett egy módszertani kollektivistá projekttel állunk szemben, amely a racionális egyéni belátóképesség helyett a spontán módon önszerveződő személytelen evolúciós folyamatokra bízta a történelem menetét. Márpedig ez Miller szerint súlyos tévedés: „mivel nincsen okunk azt gondolni, hogy Hayek evolúciós optimizmusa érvényes, így nincs jobb választásunk, mint a kritikai reflexió útján értékelnit különböző szabályrendszereket” (Miller, 1989: 321.). A szubjektum feladata a mintázatok közötti választás, erre szükséges támaszkodnunk Hayek fatalistán optimista pozíciójával szemben.

De egyáltalán van-e értelme Hayek oldalán tételeznünk bármilyen „evolúciós optimizmust”? Bármennyire is úgy tűnik, mintha metaelméleti szempontból egyfajta szakmai sérődöttség motiválná Millert – *A végzetes önhittségben* ugyanis egy olyan mondatot találunk, amelyben Miller doktori disszertációját a „korrumpálódott” gondolkodás egy kitüntetett példaként jellemzi Hayek, a „társadalmi igazságosság” fogalmának alkalmazása folytán (Hayek, 1992 [1988]: 127.) – mégsem engedhetjük meg magunknak azt a luxust, hogy figyelmen kívül hagyjuk recenzióját, amiatt mert az általa megfogalmazott vádak távolról sem egyedülállóak. David Ramsey Steele például hasonlóképpen összeegyeztethetetlennek véli Hayek kései „holisztikus organicizmusát” korábbi módszertani individualizmusával, noha kritikája az 1970-es évekbéli Hayek-munkákra terjed ki, és nem foglalja magába *A végzetes önhittség* tartalmát (Steele, 1987: 171–183.). Már önmagában gyanús körülmény a vélt „törést” övező kronológiai bizonytalanság.

Nézetünk szerint semmilyen értelemben nem referál sem a „szociáldarwinizmus”, sem az „evolúciós optimizmus” Hayek életművére. Amennyiben úgy értelmezzük az evolúciós optimizmust, mint a létező társadalmi intézmények helyességének és üdvös voltának a pusztá fennállás tényéből történő levezetését, minden bizonnyal tagadnunk kell Miller félrevezető jellemzését. Mint látni fogjuk, a kulturális csoportszelekció elmélete egyáltalán nem von maga után sem optimista sem pesszimista jóslatokat a jövőre vonatkozóan. Ugyanez áll a jelen vagy a múlt társadalmi intézményeinek normatív értékelése tekintetében. Végképp nem implikál a fennálló társadalmi mintázatokkal kapcsolatos kritikátlan elfogadást. A fatalizmus fogalmát illetően ezen a ponton elégséges felidéznünk a következő definíciót: „az a tézis, miszerint bármi, ami megtörténik, meg kell, hogy történjék” (Bernstein, 1992: 1.). Annyiban állna a fatalizmus vádja, amennyiben Hayek valaha is elfogadta volna a történelem *szükségszerűségét, valamint annak módosíthatatlanságát*. Fatalista az, aki determinista. Márpedig Hayek a *The Counter-Revolution of Science* című kötetében pontosan fatalizmusuk

miatt korholja a történelem egészének racionális módon feltárható értelmet tulajdonító szerzőket, mint Comte, Hegel és Marx. Ha mindaz, ami megtörténik, a történelem szükségszerű menetének alkotóeleme, az emberi szabadság értelmét vesztené. A „történelmi determinizmus” szükségképpen „átfogó fatalizmust implicál” (Hayek, 1952a: 200.). Pálforduláson ment volna keresztül Hayek a *The Counter-Revolution of Science* és *A végzetes önhittség* című művek megírása közötti időszakban? Hayek indeterminista volt, akárcsak szövetségesei W. W. Bartley III. és Karl Popper. Az indeterministák szerint a kauzalitás ténylegesen nem lineáris: egyetlen természeti törvényszerűség sem egyszer és mindenkorra rögzített. Nem létezik bármilyen szükségszerűség, nyitott világegyetemben élünk. A meghatározatlanság ontológiai értelemben a szabadság ontológiai garanciája (Hayek, 1992 [1988]: 91.; Popper, 1988; Bartley, 1978: 675–716.). *Per definitionem* nem lehet fatalista ugyanis az, aki indeterminista világgépet vall. Tökéletesen alapnélküliként kell megítélnünk Miller mindkét vádját, Hayek sem nem optimista, sem nem fatalista.

Ezen a ponton az életművel való inkonzisztencia vádjára kell reagálnunk. Mihez kezdünk a kulturális csoportselekciónak fogalmával? Első körben vizsgáljuk meg a fogalom jelentését, valamint rendeltetését a hayeki életművön belül. A *csoportselekción* kifejezés három alkalommal fordul elő már a *Law, Legislation, and Liberty* című Hayek-műben is, a fogalom lényegi elemei itt kivétel nélkül mind megtalálhatóak. Ez az evolúciónak egy olyan formája lenne, amely gének helyett kulturális mintázatokat, kiváltképpen pedig szabályrendszereket szelektál, az evolúció speciálisan társadalmi formáját jelölve. Azok a szabályok maradnak fenn, amelyek valamilyen módon hozzájárultak a csoport életképességének kialakításához és fenntartásához. A Hayek által hivatkozott A. M. Carr-Saunders szociológus összegzése alapján, amely a *Law, Legislation, and Liberty* első kötetének 148. oldalán olvasható, „azon csoportok, amelyek a legelőnyösebb hagyományokat gyakorolják, fognak rendelkezni a legjobb eséllyel a rivális csoportokkal való küzdelmekben” (Carr-Saunders, 1922: 223.).² Hayek a következő megfogalmazást adja:

A 'tapasztalatból való tanulás', az embereknél nem kevésbé, mint az állatoknál, nem a reflexiónak köszönhető elsősorban, hanem gyakorlatok megfigyeléséből, azok továbbadásából és fejlesztéséből áll, méghozzá olyan sémák ismétléséből, amelyek a múltban már sikeresnek bizonyultak. A siker itt nem az egyén számára való hasznosságukból vezethető le, hanem annak a körülménynek tudható be, hogy a csoport életesélyeit fokozták. Ennek eredményeképp nem egy artikulált, explicit tudásforma képződött, hanem egy olyan tudás, amely, noha részben leírt szabályokba foglalható, nem hozható maradéktalanul nyelvi alakra. Az egyén csupán használja a gyakorlatokat. Az elme nem alkotja a cselekvés szabályait,

² Persze Carr-Saunders sokkalta „darwinistább” Hayeknél. A csoportselekción gondolata, miként erre Naomi Beck hívja fel a figyelmet, már megtalálható Charles Darwin *Az ember származása és az ivari kiválás* című kötetében. Csakhogy míg Hayek az egyéni önzőségből képződő kollektív előnyök mandeville-i gondolatát korszerűsíti, addig Darwin és Carr-Saunders az altruistább, szolidárisabb csoportoknak tulajdonítanak nagyobb fokú evolúciós versenyképességet. Azok a népcsoportok az életképesebbek Darwin nézetében, amelyek nagyobb fokú összetartozást tanúsítanak. Erről bővebben ld. Beck, 2011: 413–423

sokkal inkább maga alkotódik meg a szabályok rendszeréből, ami, noha nem szándékos cselekvés terméke, mégiscsak szabályozza az egyének cselekvéseit, mivel a szabálykövető viselkedésmódok sikeresebbé teszik a csoportot más rivális egyénekkal vagy csoportokkal szemben.” (Hayek, 1998 [1973]: 18.).

A kulturális csoport szelekció elmélete alapján nem választhatjuk meg azokat az erkölcsi szabályokat és kollektív tudásformákat, amelyek irányítják a társadalmi életet. Morálitásunk többnyire olyan hallgatólagos tudásként áll fenn, amely csakis részben fejezhető ki. Még a saját elménk is a szabálykövetésre adaptálódott rendszer, így mi magunk sem rendelkezünk a hagyományokkal szemben autonómiával. Nem létezik a szokásokon, normákon és erkölcsi parancsokon kívüli autonóm, racionális szubjektum, mivel a szubjektivitás maga is a kulturális evolúció terméke. Másképpen fogalmazva, egyetlen társadalom tagja sem rendelkezik a normák közötti szabad, önkényes válogatás luxusával. A hagyományok már adottak, az egyéni racionális belátóképesség hatókörét pedig meghaladják a társadalmi evolúció időtartamai. Számptalan nemzedék tapasztalatai rakódnak egymásra, geológiai rétegződésekhez analóg módon. A hagyomány ennél fogva a társadalom kollektív intelligenciájának hordozója. Mindez azt jelenti, hogy a szokások csupán korlátozottan módosíthatók. Az igazságosság elveinek öntudatos érvényesítése, szándékos reform vagy netán forradalom útján kifejezetten visszautasítandó ebből a szempontból, mivel „a csoport szelekció által formált kultúrában az egalitarizmus kényszerű előírása megállítana minden további fejlődést” (Hayek, 1998 [1979]: 172.). Komplexitása okán a kulturális szelekció önszerveződő folyamatába való beavatkozás csupán kis mértékben fogadható el. Elvégre az eddigi társadalmi intézményeink túlnyomó hányadát sem a racionális tervezésnek köszönhetjük, hanem az evolúció személytelen, bármilyen egyéni cselekvőtől független folyamatának. Egyetlen emberi szubjektum sem képes átlátni a fejlődés³ egész menetét. „A tradíció – fogalmaz Hayek a *Law, Legislation, and Liberty* harmadik kötetében – nem állandó, hanem a szelekció egy olyan folyamatának terméke, amit nem az ész kormányoz, hanem a sikeresség. Változik, ám szándékok mentén aligha módosítható. A kulturális szelekció nem racionális folyamat; nem uralja az értelem, sőt, sokkal inkább az értelmet formálja.” (uo. 166.).

Éppenséggel még korábbi jeleit is találjuk Hayek ezirányú érdeklődésének. Mint Bruce Caldwell rámutat, a *The Constitution of Liberty* című kötet utómunkálatainak részeként, 1958–1959 telén Hayek megírta egy „Notes on the Evolution of Systems of Rules of Conduct” című utószót, ami elővételezi későbbi evolúciós gondolatait (Caldwell, 2000: 14.; Hayek, 1967: 66–81.). Maga Caldwell sem tagadja ugyanakkor *A végzetes önhittség* keletkezési körülményeit övező bizonytalanságot. A mű befejezése során ugyanis számottevő mértékben támaszkodott a már betegeskedő Hayek a szerkesztőjeként közreműködő, önálló filozófiát is kidolgozó W. W. Bartley segítségére. Olyan nagymértékű volt szerkesztő és szerző együtt-

³ Jelen keretek között a „fejlődés” kifejezést a változás semleges értelmű jelölésére alkalmazzuk. A fejlődés, a változás és az evolúció szavakat egymás szinonimájaként értjük, ezzel egy – az olyan szerzők folytán, mint Herbert Spencer vagy Henri Bergson –, a huszadik század első harmadáig szokványosnak mondható szóhasználatot tartjuk magunkat, mivel ez nézetünk szerint helytállóbb, mint a későbbi, normatív értelemben terhelt fogalomhasználati módok.

működése, hogy Caldwell szerint „távrolról sem világos, hogy a kötet mekkora hányada tulajdonítható Hayeknek és mennyi Bartley-nak” (Caldwell, 2000: 18.). Mindazonáltal a csoport szelekció elmélete Caldwell nézete szerint végigvonul a hayeki életművön, és nem tekinthető kései újításnak vagy kiegészítésnek (Caldwell, 2000: 19.). A társadalmevolúciós szempont egy csaknem állandónak nevezhető fókuszpontja a hayeki életműnek. A kulturális csoport szelekció elmélete nem zárvány a hayeki életművön belül, hanem annak szerves részét képezi. Igazat kell adnunk Brad Lowell Stone azon megállapításának, miszerint „Hayek a kulturális csoport szelekció elméletét három évtized során dolgozta ki” (Stone, 2010: 2.). Évtizedek gondolkodásának kiérlelt terméke a kulturális csoport szelekció elmélete. Ebben a tekintetben sem tekinthető helytállónak tehát recenzensünk olvasata. „Úgy hiszem, Hayek számos híve kívánná azt, hogy bár ne született volna meg ezen mű” (Miller, 1989: 310.). Joggal kívánhatná szerzője, bár ne született volna meg ez a jól sikerültnek aligha nevezhető recenzió, hiszen sem a determinizmus, sem a diszkontinuitás vádjai nem helytállóak. De mi a helyzet az individualizmus és kollektívizmus kettőségével?

3. Evolúció és morál *A végzetes önhittségben*

Mint azt az általunk és Caldwell által gyűjtött példák is alátámasztják, a kulturális csoport szelekció fellelhető *A végzetes önhittséget* megelőzően is Hayek életművének számos fontos munkájában. Nem összeegyeztethetetlen tehát az életmű többi elemével és szakaszával. Tanulmányunk következő részében azonosítanunk kell a csoport szelekció fogalmának helyét és funkcióját Hayek utolsó kötetében. Ennek érdekében szükséges a magyar nyelven is szerencsés módon elérhető könyv gondolatmenetének rekonstrukciója. A könyv társadalomtörténeti kontextusát a szocialista rendszerek egyre nyilvánvalóbb hanyatlása adja. Mindazonáltal, Hayek a szocializmusban a civilizációra leselkedő állandó veszélyt lát, ami távrolról sem tűnik el az önmagukat explicit módon „szocialistának” vagy „kommunistának” nevező berendezkedések és politikák megszűnésével, átalakulásával vagy alakváltásával. A szocializmus ugyanis abból az alapvetőbb és sokkalta nagyobb múltú téveszméből származtatható, ami szerint a társadalom szándékos beavatkozás útján jobbítható, sőt, megváltható (Hayek, 1992 [1988]: 15.). A szocialista eszmék a társadalom önszerveződő jellegéről hallani sem kívánó, a Hayek által „atavisztikusként” jellemzett reakció egyik vonulatát képezik. A szocializmus csak egy mélyebb, reakciónak nevezhető hajlam különös megnyilvánulása. Minden kollektívizmus a kisebb, lokális törzsi rendek iránti nosztalgián alapul (Hayek, 1992 [1988]: 25–26.). Márpedig aki ekképpen gondolkodik a társadalomról, az téved, mert a modern, elsősorban piacok által integrált társadalom „bővített rendje” (*extended order*), komplexitása már meghaladja a racionálisan belátható és tervezhető valóságdimenziók szintjét. Másképpen mondva, túlságosan összetett a bővített rend ahhoz, hogy morális vagy egyéb megfontolások folytán tetszés szerint átalakítható, vagy átszerkeszthető legyen. „Értékeinket és intézményeinket nem egyszerűen a megelőző okok határozzák meg, hanem azok valamely struktúra vagy minta öntudatlan önszerveződésének folyamatában alakulnak ki”, amit jellemezhetünk az „autopoiesis”, avagy „önteremtés” kifejezéssel is (Hayek, 1992 [1988]: 16.). Kozmoszunk egészét az önszerveződés jelensége hatja át.

Amennyiben létezik egyáltalában valamilyen Isten, a világot igazgató és elrendező központi idegrendszer helyett sokkal inkább önmagát előállító mintázatnak vagy folyamatnak tekinthető az (Hayek, 1992 [1988]: 149.). Különleges kötettel van dolgunk, hiszen az ontológia, biológia és fizika regiszterei mellett éppúgy megtalálhatóak a teológiai, etikai, társadalomelméleti és politikaelméleti regiszterek is. Ez könnyen keltheti a tisztázatlanság benyomását a felületes olvasóban, viszont Hayek egy vállaltan spekulatív filozófiát művel.⁴ Ezt mi sem példázza jobban, mint az, ahogyan Hayek az evolúcióról szóló saját elbeszélését jellemzi. Rekonstrukció helyett saját vállalkozását „feltételezett történelemnek” (*conjectural history*) nevezi. (Hayek, 1992 [1988]: 77.). Ez sem tekinthető módszertani újdonságnak a hayeki életműben, elvégre az 1952-ben publikált, ám az 1920-as években elkezdett *The Sensory Order* című elmefilozófiai kötetének bevezetőjében is affirmálja Hayek a „spekuláció” fontosságát az elméleti munkafolyamatban (Hayek, 1952b: vi.). Ahhoz, hogy bármi érdelemeset mondhassunk, vállalnunk kell a spekulációval együtt járó kockázatokat.

Bennünket az foglalkoztat, mit állít Hayek a társadalmak evolúciójáról. Legfőbbképpen arra a kérdésre keressük a választ, hogy valóban jogos optimistának nevezni Hayeket? Az optimizmus cáfolata nehezebb ügynék tűnik mint a fatalizmus vádjának tisztázása. A modern, bővített rendként funkcionáló társadalomban már nem az automatikusan működő biológiai életösztön tekinthető az elsődleges szabályozó erőnek, hanem a kifejlődött, elsősorban erkölcsi jellegű, személytelen szabályrendszerek szabnak formát a társadalomnak (Hayek, 1992 [1988]: 19–20.). A biológiai evolúciótól eltérően a kulturális evolúció sokkal nagyobb sebességfokon megy végbe, mivel a szabályok tanulás útján örökítődnek át nemzedékről nemzedékre. Az elmúlt 10-20 ezer év során a velünk született hajlamokat mintegy „kiszórtották” a „tanult szabályok” (Hayek, 1992 [1988]: 24.).⁵ Ellentétben a biológiai evolúcióval, a kultúra médiuma nem az örökítőanyag nemi úton történő továbbadásán alapul, hanem az *utánzás*on (Hayek, 1992 [1988]: 25.). Ettől a jelentős különbségtől függetlenül mégiscsak fennállnak bizonyos funkcionális analógiák a társadalmi és biológiai evolúció mintázatai között. Mindkét típusú folyamat versenyen alapul. „A verseny – fogalmaz Hayek – a felfedezés eljárása; ez az eljárás részt vesz minden evolúcióban, ami az embert akaratlanul is rávitte, hogy új helyzetekre reagáljon. A további verseny révén és nem megegyezés útján, folyamatosan növeljük hatékonyságunkat.” (Hayek, 1992 [1988]: 27.) Egymással konkurálva járulnak hozzá a különböző csoportok a szabályok szelektálódásához. A szabályalkotásban

⁴ A kötet megírását illetően is vannak kételyek, ugyanis bizonyos feltételezések szerint W. W. Bartley III. kézjegyeit viseli. Nem tudjuk mekkora mértékben tekinthető a szerkesztő egyben aktív szerzőnek is.

⁵ Ez a korszak tudományos konszenzusának megfelelő állítás volt. Azonban egy újabb átfogó statisztikai vizsgálódás, ami a kulturális mintázatok és szokások fejlődési sebességét hasonlította össze az organizmusok morfológiai változásainak sebességével, arra enged következtetni, hogy a kulturális és biológiai evolúció sebességfoka közötti vélt eltérés inkább mítosz, mint valóság. A látszólag gyors kulturális innováció inkább kivétel, semmint szabály a társadalmi életben. A társadalom az önstabilizációra berendezkedő inerciarendszer. A kulturális evolúció nem gyorsabb a biológiai evolúciónál. Az organikus létrétegtől nem elválasztható a társadalmi létréteg, ritmusaik ugyanis nem(?) térnek el, mint azt korábban feltételezték. Amennyiben helytállóknak bizonyulnak a vizsgálat eredményei, ez igencsak beláthatatlan konzekvenciákkal járhat ez a társadalomról való gondolkodásunk számára (Lambert et al, 2020: 1–11.).

sem vagyunk egészen szabadok, hiszen korábbi hagyományaink és szokásaink egyfajta út-függőséget implikálnak.

Hangsúlyos, hogy Hayek modelljében nem a racionális belátóképességgel rendelkező szubjektum az, aki a szelektálást végzi. Ebből következően téves Douglas Glen Whitman azon állítása, miszerint a hayeki evolúcióban egyenlő mértékben fontos a „pszichológiai szelekció” és a „környezeti szelekció” (Whitman, 1998: 58.). Mindegy mit gondolnak az egyének arról a kollektív folyamatról, aminek a megvalósításában közreműködnek. Az individuum követi a maga szempontjait, de ennek úgyszólván köze sincsen az evolúció voltaképpen céljához, ami a csoport életképességének fokozása. Vélhetően egyetlen vallás híve sem állítaná nekünk azt, hogy ő azért hisz az általa vallott dogmában, mert ezáltal társadalma vagy közössége életképességét kívánja javítani. A történelem folyamán mintegy előre nem láthatatlan módon és véletlenül mégis éppen azok a szabályok és erkölcsök maradnak fenn, amelyek érdemben hozzájárultak a csoport fennállásához. Hayek hozzáteszi ugyanakkor, hogy a pusztá fennállásból *nem* következik a kívánatos jelleg: „Az a felismerés, hogy a szabályok általában verseny révén, az emberi túlélés szempontjából való értékük alapján választódnak ki, semmiképpen nem védi meg ezeket a szabályokat a kritikus vizsgálattól.” (Hayek, 1992 [1988]: 28.). Szó sincsen tehát arról, hogy Hayek a már kialakult, létező szabályokat helyesebbnek tartaná azoknál, amelyek megszűntek vagy lecserélődtek a történelem folyamán. Mint Hayek evolúcióelmélete kapcsán Whitman rámutat, a szabályrendszerek fejlődésének leírása – éppen séggel a reformok, kiigazítások – számára is kínálhat egyfajta legitimációs alapot (Whitman, 1998: 56.). Létezni más, mint jónak lenni. Viszont azok, akik alámerülnek – más csoportok által megsemmisítve vagy asszimilálva – a történelem küzdelmében, elveszítették a jószáguk gyakorlására irányuló lehetőséget. Hiába viselkedünk saját erkölcsi mércéink szerint helyesen vagy üdvösen, akár önzetlen szentek módjára, ha egy másik, rosszhiszeműbb (életrevalóbb) csoport, kihasználva patológikus altruizmusunkat, eláraszt, megszáll, megsemmisít vagy megtérít bennünket. Mit sem ér egy csoport „igaza”, ha demográfiai gyengesége folytán képtelenné válik saját igazának bizonyítására a történelem porondján. A történelem felfalja az önzetleneket.

Érthető, hogy bizonyos individualista beállítottságú libertáriusok számára a kollektivitás hangsúlyozása egyenesen sokkolóként hat Hayek tollából. Larry Sechrest például úgy gondolja, hogy az egyén önértékének kollektivistá szellemiségű tagadásába torkollik *A végzetes önhittség*. Egy valódi libertáriusnak nem szabad a közösségi leírási szinttel foglalkoznia, mert a kollektivitás, mint olyan, egy hamis konstrukció. Az egyén instrumentummá fokozódik le, a csoport, mint absztrahált entitás érdeke helyettesíti az egyéni érdeket, továbbá Hayek koncepciója figyelmen kívül hagyja a racionális belátóképességgel bíró szubjektum alapvető fontosságát a bővített rend működésében (Sechrest, 1998: 52–53). A bővített rend látszólagos spontaneitása alatt mégiscsak választani tudni és akaró, felelősségtudattal bíró ágenseket kell tételeznünk. Valóban némiképpen fatalistaként hathat az a gondolat, miszerint képtelen a racionalitás valaha is kormányozni az evolúció menetét (Hayek, 1992 [1988]: 29.). Ez kényelmetlen gondolat a libertárius számára. A kulturális evolúció, összefoglalóan, szerzett habitusok közvetítéséből alkotódik, a csoportok között pedig a történelemben kibontakozó verseny szelektál. Hayek megfogalmazásában, „a kulturális evolúció szimulálja a lamarckizmust” (Hayek, 1992 [1988]: 32.). Szerzett tulajdonságok és habitusok – beleértve

a hagyományokban továbbadott implicit tudásformákat is – továbbadásából alkotódik a kultúra, ezek pedig egyfajta második természetű szilárdulnak, ami az ösztönszerűség és a tudatosság között találja meg a maga helyét (Hayek, 1992 [1988]: 30.).⁶

Ha megállna Miller azon kritikája, miszerint Hayek fatalista, úgy a fejlődésnek valamilyen, a saját cselekvéseinktől tökéletesen független és befolyásolhatatlan menetét kéne tételeznie. Márpedig előre megjósolhatatlan, törvényszerűségek által le nem írható folyamat a kiterjedt spontán társadalmi rend fejlődése. Hayek leszögezi, hogy a kulturális evolúció filogenetikus, nem pedig ontogenetikus folyamat, genetikailag nem determinált (Hayek, 1992 [1988]: 33.). Ennek a típusú fejlődésnek semmilyen teleológiája sincsen, így a „fatalizmus” jelzője tökéletesen értelmetlen *A végzetes önhittség* vonatkozásában. Ennek dacára Hayeknek persze nincsenek illúziói azt illetően, hogy bizonyos egyének és csoportok igenis igényt formálhatnak a folyamatok irányítására, uralására, torzítására. A kulturális evolúció egy önszerveződő alap, amire ráépülnek a szándékok mentén konstruált szűk rendek. Ezek a konstrukciók azzal a veszéllyel járnak, hogy eltorzítják vagy egyenesen megsemmisítik a kulturális szelekció vívmányait, elpusztítva a spontán módon kialakult intézményrendszereket. Jóllehet az állam és egyéb monopolista szervezetek mindig is törekedtek a társadalmi evolúció leuralására, kisajátítására, hosszútávon semmilyen társadalomszervezési kísérlet sem bizonyulhat sikeresnek. Legfeljebb lokális, szervezeti szinten érvényesülhet bizonyos korlátozott hatékonysággal az öntudatos célok mentén való szervezés, menedzselés, társadalommérnökösödés. Akkor működik Hayek szerint a leghatékonyabban a társadalom életébe történő beavatkozás, amikor egy meglévő, önszerveződő módon kifejlődött intézmény tökéletesítésére, továbbfejlesztésére vállalkozik. A maga részéről meg is fogalmaz Hayek néhány konkrét reformjavaslatot *A végzetes önhittség* oldalain, amik nézete szerint érdemben javíthatnák a létező bővített rend működését: a szerzői jog nemzetközi mértékű liberalizációja, amiáltal nagyobb tér nyílna a szabad információcsere előtt, valamint az állam által szavatolt központi monetáris hatóságok pénzkibocsátási monopóliumának felszámolása (Hayek, 1992 [1988]: 43–44.; 112–113.). Így azok a vádak, amik szerint Hayek tökéletesként fogadja el a spontán evolúció termékeit és a piac kritikátlan vagy naiv apológiáját nyújtáná, alapnélküliek.⁷ Az evolúció révén előállított intézményrendszerek igenis javíthatók, jóllehet komplexitásuk okán ezek átfogó átalakítása lehetetlen projekt.

⁶ Ebben a tekintetben az 1980-as évek óta némiképpen bonyolódott a helyzet, mivel az evolúciós pszichológia eredményei arra engednek következtetni, hogy összetett viselkedési mintázatok is öröklődhetnek a genetikai útján. Az evolúciós pszichológia mai állása szerint komoly empirikus bizonyítékok szólnak amellest, jórészt iker-kutatásoknak köszönhetően, hogy a legjelentősebb személyiségjegyek mindegyike genetikailag örökölhető (ld. Kandler–Papendick, 2017: 473–495.).

⁷ A hazai szakirodalom egy bizonyos szegmensében rendre megtalálható Hayeknek a piac naiv apológiájaként való beállítása. Az alábbi megfogalmazást idéznénk: „Bár Hayek a szabadság társadalmának alapvonalait kívánja felvázolni a spontaneitás fogalmának segítségével, végül egy olyan állapotot ír le, amelyben az egyén szükségszerűen szabadsághiányos állapotban van, alá van vetve más emberek – nem közvetlen, hanem személytelen, strukturális – uralmának.” (Kapelner, 2019: 105.). A spontaneitás ideológiája mögött a fennálló strukturális hatalmi viszonyok öntudatlan legitimációja tételezhető. Kapelner Zsolt gondolatmenete értelmében a spontán módon keletkező, kifejlődő állapotok is lehetnek éppenséggel „szabadsághiányosak”, amennyiben uralom alá hajthatóként tekintünk a természeti vagy társadalmi jelenségekre. Eszerint a szabadsághiányt

A kulturális csoportselekcio folyamatának köszönhetően lehetővé vált a Föld egészére kiterjedő emberi civilizáció, ami lényegében több évezreden át tartó, a népsűrűség és munkamegosztás egymást felerősítő spiráljának vagy pozitív visszacsatolási mechanizmusának eredménye. Egyre nagyobb és sűrűbb népességtömbök válnak lehetővé, ami a specializáció újabb és újabb formáit állítja elő. A kereskedelem kifejlődésével „egy láncreakció kezdődött meg: nagyobb népsűrűség, ami a szakosodás, vagyis a munkamegosztás lehetőségeinek a felfedezéséhez vezet, amely azután a népesség és az egy főre jutó jövedelem további növekedését eredményezi, amiből újabb népességnövekedés fakadt, és így tovább” (Hayek, 1992 [1988]: 48.). Az egyéni szabadság Hayeknél instrumentális érték, a társadalom nagyobbfokú gyarapodását elősegítő tényező (Cheung, 2011: 235–236.). Ebben a tekintetben valóban nevezhetjük Hayeket némi alappal „optimistának”, mert úgy gondolja „nem létezik semmilyen népesedési „probléma.” A civilizációs folyamat lehetővé tette az emberiség létszámának

korrigáló lépések, szabályozási formák elmaradása eredményez *retroaktív módon felismerhető* szabadsághiányt. Mint Kapelner fogalmaz: „a tény, hogy bizonyos választási lehetőségek immár azért nem elérhetők számomra, mert mások elmulasztottak bizonyos módon cselekedni, alapot szolgáltat arra, hogy az előálló helyzetet szabadsághiányosnak tartsuk” (Kapelner, 2019: 102.). Jogos normatív igényén túl – a szabadság eszméje mellett éppúgy elkötelezett a szocialista, mint a liberális – szerzőnk adós marad bármilyen kritériummal, aminek segítségével megkülönböztethető lenne a beavatkozásra megérett, megváltoztatandó állapot és a sikeres végkimenetelű kormányzati beavatkozást eleve lehetetlenné tevő, túlzottan magas komplexitásfokot mutató helyzet. Megfordítva a problémát, a szerző gondolatmenete azt implikálja, hogy bármilyen beavatkozást legitimálhatunk, feltéve, ha *már végrehajtottuk azt a változást, amelyet végre kívántunk hajtani*. Ezzel figyelmen kívül marad egy nagyon is fontos körülmény, nevezetesen hogy az igazságosságnak vagy igazságtalanságnak bármilyen retroaktív értelmezése merő fikció, sőt, csúsztatás, hiszen aktuális jelenünkben egy képzeletbeli, „igazságtalanként” átélt jövőbe transzportál bennünket Kapelner, ahol nem ment végbe a szükségesnek vélt kívánatos, a „társadalmi igazságosságot” fokozó társadalmi változás és ennek hiányát érezzük (majd) a bőrünkön. Erre hivatkozva tartja szükségesnek szerzőnk a szabadsághiányos állapotok felszámolására irányuló beavatkozások végrehajtását. Ebből a képzeletbeli jövőből következtet vissza időutazó társadalomkritikusunk a jelenkori állapot elégtelenségére. A retroaktív módon felismerhető igazságosság/igazságtalanság téveszméje figyelmen kívül hagyja azt az elemi tényt, hogy csakis azt érezzük, amit a *jelenben* érzünk. A jövő ágense *nem létezik*: menthetetlenül *jelenbeli* szereplők vagyunk. Hayek vonatkozásában pedig könnyen elhárítható a fennálló „kapitalista rendszer” kritikátlan elfogadásának vádjá. Nem állítja azt Hayek, hogy a kapitalizmus fennálló formája megfelelné annak a klasszikus liberális eszmének, amit ő képvisel. Sőt, munkáin végigvonul egyfajta pesszimizmus a bővített rend esélyeit illetően. A spontán rend Hayeknél inkább bizonytalan módon elnyert időleges vívmány, egy törékeny egyensúlyú dinamizmus, semmint állandónak vagy stabilnak tekinthető társadalmi „forma.” Hayek nem a létező kapitalizmus kész „állapotát” „írja le”, mert társadalomelméleti gondolkodása és politikai filozófiája nem a fennálló „állapotok” statikus számbavételére törekszik. Gondolkodói vállalkozása a társadalmi változások dinamikáinak, tendenciáinak spekulatív tárgyú megragadására, normatív szinten pedig a bővített rend növekedési képességének megőrzésére és gyarapítására irányul. A fennálló, állami szabályozás által torzított monopolkapitalista viszonyok nem felelnek meg a liberális, spontán rendről szóló hayeki politikai vízióknak sem. Valójában tehát szabadsághiányos állapot a létező kapitalizmus Hayek és Kapelner számára egyaránt. Az egyetlen különbség az, hogy míg a libertárius egyenesen a szabadság állapothoz kíván áttörni, addig a szocialista a szabadsághiányt további szabadsághiányok (szabályozás, állami beavatkozás) felhalmozásával orvosolná, ami paradox és kontraproduktív, amennyiben a szabadság rendjének elérése a tényleges célunk.

exponenciális növekedését, potenciálisan pedig a Föld egész felszínére kiterjedő városiasodást. Ezt a folyamatot felgyorsítja a személytelen kollektív intelligencia kialakulása, a szokások formájában rétegződő implicit tudásformák, valamint a piac decentralizált kommunikációs csatornaként való működése. Ebben a magántulajdonnak, vagy „egyéni tulajdon” (*several property*) kulcsszerepe van, mivel a tulajdon lehetőség szerinti minél szélesebb körű eloszlása fokozottabb információcserét is eredményez, mint a központosított struktúrák: „A naiv elme számára, aki a rendet csak úgy tudja elképzelni, hogy az tudatos rendezés eredménye, abszurdnak tűnhet, hogy komplex feltételek között a rend és az ismeretlenhez való alkalmazkodás hatékonyabban érhető el a döntéshozatal decentralizálása révén, és hogy a hatalom megosztása ténylegesen bővíti az átfogó rend lehetőségét. Pedig a decentralizálás ténylegesen is oda vezet, hogy több információt veszünk figyelembe. Ez a legfőbb indoka annak, hogy elveszük a konstruktivista racionalizmus követelményeit.” (Hayek, 1992 [1988]: 85.). Gyakorlatilag a Föld bármely kontinensén – az Antarktisz kivételével – találhatók emberek és patkányok. Eme körülmény a kereskedelemnek, valamint az utánpótláson alapuló szabálykövetés korlátlanul kiterjeszhető képességének köszönhető (Hayek, 1992 [1988]: 49.).⁸ A bővített rend lényegét tekintve amorális, irányíthatatlan folyamat, ami nem rendelhető alá archaikus, törzsi gondolkodási mintázatoknak. Hiába várjuk el tőle az igazságosságot: a spontán próba, szerencsén alapuló kísérletezés idegen bármilyen erkölcsi normatív tartalomtól, „az evolúció nem lehet igazságos” (Hayek, 1992 [1988]: 82.). Ezellen lázadnak a szocialisták – „szocialista” alatt értve bármilyen meggyőződést, amely alárendelné a társadalom önteremtését valamilyen normatív, morális vagy politikai keretnek – és a kiterjesztett rend egyéb ellenségei, ám mindhiába. Alapvető fontosságú ellentét áll fenn a modern, funkcionálisan differenciált, piaci folyamatok alá integrált személytelen társadalom és a múltbeli etikai mintázatok között. Egyszerre áll fenn egy összetett, az egyén belátóképességét meghaladó komplexitásfokra jutott társadalmi berendezkedés, valamint a morális „atavizmus”, ami ugyanolyan igazság-kritériumokat várna el a társadalomtól, mint amilyenek a kis méretű, interperszonális csoportok esetében érvényesek. A tudatosan megszerkesztett, a társadalom forradalmi átalakítására irányuló törekvések valójában „a primitív mikrorend erkölcsihez való visszatérést” jelentenek (Hayek, 1992 [1988]: 83.). Tulajdonképpen a bővített, komplex rendben erkölcsi szempontokat számonkérő progresszívek valójában reakciók Hayek nézete szerint, a haladás helyett a regressziót képviselik. Miközben azt hiszik, hogy egy jövőbeni társadalmi forma megvalósításán munkálkodnak, öntudatlanul a törzsi múlt helyreállításán fáradoznak. Megvan az individualizmusnak is a maga helye a hayeki evolúciófelfogásban. Ahhoz, hogy a népesség tovább növekedhessen, a megnövekedett népességszám pedig fenntarthatónak bizonyuljon, szükség van megfelelő mértékű belső változatosságra. A népességrobbanás és civilizálódás – egymást tételező jelenségekként – így

⁸ Jó kérdés, mely szabályok követésével érték el ugyanezt a teljesítményt a patkányok, rendelkeznek-e ezen élőlények valamilyen kultúrával, vagy csupán az emberi társadalom parazitáinak tekinthetők. Éppenséggel, a Hayek által némileg alábecsült csótányok evolúciós sikere is felvet olyan kérdéseket, amelyek jelen vizsgálódásunk kereteit meghaladják. Egy másik szöveghelyen utóbbiak létezésére az evolúció értéksemlegességének bizonyítékaként hivatkozik Hayek, némileg szívtelen módon: „Nem azt állítom, hogy a hagyományok csoportkiválasztódásának eredményei szükségszerűen 'jók' – ahogyan azt sem állítom, hogy az evolúció során hosszú ideje fennmaradt lényeknek, mint például a csótányoknak, erkölcsi értékük van.” (Hayek, 1992 [1988]: 34–35.).

függenek a diverzitástól is. „A rend fontossága és értéke – írja Hayek – elemeinek változatosságával nő, miközben a nagyobb rend azután növeli a változatosság értékét, miáltal az emberi együttműködés rendje végtelenül bővíthetővé válik.” (Hayek, 1992 [1988]: 88.) Az egyén ízlése a társadalom anyagcseréjének további felgyorsítását szolgálja, miközben persze a szubjektum saját szerveződési szintjén az egyéni motivációk valóban mérvadók. Az ön magát kiterjesztő kozmopolita civilizációnak, mint pozitív visszacsatolási folyamatnak nincsen felső komplexitási küszöbe, a civilizáció térben és időben a végtelenségig kiterjeszhető. Kétségtelenül optimista Hayek abban a tekintetben, hogy nem számol a bővített rend ökológiai határoltóságával. Mivel az osztrák iskola egyéb szerzőihez hasonlóan Hayek gondolkodása is nélkülöz bármilyen objektív értékmércét, ennek híján bármi válhat piaci úton értékesíthető erőforrássá. Szubjektivitása okán az „erőforrás” fogalma relatív és végtelen. A kereskedelem és közvetítés is éppúgy előállít értéket, mint a termelés. Egy termék ára a szubjektív preferenciákból kinyerhető információk összegződése, és nincsen köze a termék előállításához szükséges munkamennyiséghez (Hayek, 1992 [1988]: 101–102.). Ebből következően hayekiánus szemszögből a Földön fellelhető úgynevezett „természeti” erőforrások mennyisége nem tekinthető kemény növekedési küszöbnek. Nem számít az erőforrások fizikai „végessége” az osztrák iskola perspektívájából, mert az „erőforrás” kategóriája végtelenül kitágítható. Az osztrák iskola tagjai következetesen általános ökonómiával dolgoznak, és nem a szűkösség logikáját képviselik.

Az egész gondolatmenetnek egy némiképpen zavarba ejtőbb mozzanatát fedezzük fel a „kapitalizmus” és „szocializmus” összehasonlítása kapcsán. Hayek érvelésének központi normatív tartalmát a nem piaci jellegű berendezkedések népességfenntartó képességét illető kételyként összegezhetjük. Tézise szerint „sem a szocializmus, sem semmilyen más ismert, a piaci rendet helyettesítő rend sem tudná fenntartani a világ jelenlegi népességét” (Hayek, 1992 [1988]: 130. – kiemelés L. Á.). Hayeknek annyiban van problémája a szocializmussal, amennyiben adminisztratív úton korlátozná a piac, mint önszerveződő folyamat működését. Így szocializmuskritikája tulajdonképpen centralizációkritika is egyben. Minden rendszert elvet, ami központi adminisztrációnak vetné alá a tulajdonviszonyokat, mert az információ hatékony cseréje a tulajdon dekoncentrációját követeli meg. A szocializmustól éppenséggel teljesen eltérő társadalmi modellek is beleeshetnek a „racionalista konstruktivizmus” (Hayek kifejezése) tévedésébe, amennyiben adminisztráció alá helyezik a társadalmat. Szerzőnk minden alapot nélkülöző mítoszként tekint a „népességproblémára”. Malthus törvényeit a népesség korlátoltságát illetően hatályon kívül helyezik a hatékonyabb munkamegosztásból származó előnyök (Hayek, 1992 [1988]: 131.). A bővített rend, a társadalom differenciálódása, példátlan mennyiségű ember világrajövetelét segítette elő. Olyanok is életben vannak, akik piaci erők híján nem is létezhetnének. A differenciálódásnak, a munkamegosztás fokozódásának köszönheti a puszta létét is a proletariátus. Globális kapitalizmus híján meg sem született volna az a sokaság, ami – joggal – kellemesebb életkörülményeket követel önmagának (Hayek, 1992 [1988]: 132.). Az önfelerősítő népességrobbanás realitásának egyedül olyan társadalmi forma feleltethető meg Hayek szerint, amely képes egyáltalán előteremteni a népesség fenntartásához szükséges anyagi javak összességét. Erre a feladatra a decentralizált piaci folyamatok a legalkalmasabbak. Minden hibája ellenére a piac a leghatékonyabb módja ugyanis az árakra vonatkozó információk koordinálásának és összegyűjtésének (Hayek, 1992 [1988]:

96.). Hatékony árképzési mechanizmusok híján szétesne a termelés ma ismert globális rendje, utóbbi pedig egyetlen globális tervhivatal sem tudná pótolni. Azok a legéletképesebb berendezkedések, amelyek lehetővé teszik tagjaik gyarapodását. Ebben kétségtelenül egyfajta könyörtelenség érhető tetten: „az eltérő szabályrendszerek által életben tartottak létszáma határozza meg, hogy melyik rendszer lesz a domináns” (Hayek, 1992 [1988]: 139.). A szokásoknak nem az a feladatuk, hogy szubjektív megelégedettségérzetet állítsanak elő, vagy hogy kielégítsék a szubjektumok vágyait. Mint olvashatjuk, a szokások „nem partikuláris életet mentenek meg, hanem inkább növelik a csoport gyorsabb szaporodásának az esélyeit” (Hayek, 1992 [1988]: 140.). Egyáltalán nem túlzás azt mondani, hogy Hayek egy társadalmi berendezkedés evolúciós értékét úgyszólván az eltartott népességszámtól teszi függővé. Azok a rendszerek élnek tovább, amelyek nagyobb népességeket képesek eltartani, ezt mondja ki az „életszámítás” (Hayek, 1992 [1988]: 141.). Ez ugyanakkor nem jelenti azt, hogy erkölcsi értelemben üdvösebbek a fennmaradó, a kulturális csoportselekción túlélő kultúrák. Mindössze annyit implikál, hogy tökéletesen mindegy mennyire volt igazuk azoknak a kultúráknak, amelyek immáron nincsenek közöttünk. Ma senkit sem érdekel, hogy vajon kifinomultabb, netán fejlettebb kultúra volt-e Kartágó Rómához képest. Ennek a kérdésnek már nincsen értelme, mert a két kultúra vitája már eldőlt, miként a Római Birodalmat túlszülő germán törzsek és a Nyugat-Római Birodalom „vitája” is lezárt ügynek tekinthető. A letűnt vesztesek igazát legfeljebb a történész szavatolhatja, az evolúció aligha.

4. Vanberg és Hodgson a kulturális csoportselekción

Hayek provokatív nézetei érthető okoknál fogva komoly visszhangot keltettek mind bírálói, mind tisztelői körében. Jelen keretek között nem vállalkozhatunk a szakirodalom egészének bemutatására, így Viktor J. Vanberg ordoliberalis gondolkodó⁹ és Geoffrey Hodgson evolúcionista marxista közgazdász vitájára összpontosítanánk. Vanberg kiindulópontja szerint Hayek egész elméleti vállalkozása az önszerveződés fogalmának a társadalomra történő kiterjesztéseként összegezhető (Vanberg, 1986: 77.). Noha tanulmánya még *A végzetes önhittség* megírása előtt jelent meg, kritikája általánosságban a hayeki evolúciós modellre vonatkozik. Hodgson cikkének előnye, hogy már *A végzetes önhittség* kiadása után íródott, így annak szerzője már támaszkodik annak tartalmára is. Mint láthattuk, a kulturális csoportselekción összes eleme már fellelhető a *Law, Legislation, and Liberty* első és harmadik kötetében, noha az *A végzetes önhittség* tartalmánál kevésbé kidolgozott alakban, így a vanbergi kritika ezen kései művekre is vonatkoztatható. Egy későbbi tanulmányában is, amelynek tárgya szintén a csoportselekción, Vanberg amellet érvel, hogy Hayek mellőzi a normativitást *A végzetes önhittség*ben, nem foglalkozik azzal, vajon a kifejlett rendek egyben kívánatos rendek-e. Márpedig a klasszikus liberalizmus, libertarizmus lényegi eleme a kívánatos rendekre való törek-

⁹ Noha önmagát nem nevezi ekképpen, egy másik tanulmányában Vanberg kiemeli az Ordnungspolitiká fontosságát. Nézete szerint a hayeki kereten belül is szükséges az állami beavatkozás, csak ekképpen tartható fenn egy szabad berendezkedés. Ez a normatív álláspont összeegyeztethető az ordoliberalis hagyomány mérsékelt intervencionizmusával (Vanberg, 1994: 195–197.).

vés. Az amorális evolucionizmus így ellentmond az individualizmust normatív alapon affirmáló politikai pozíciónak (Vanberg, 2011: 24.). Ebből is látható tehát hogy Vanberg *A végzetes önhittség* 1988-as publikációját követően sem értékelte át a csoport szelekcióval kapcsolatos pozícióját. Így, bármilyen különösnek is hathat, de az 1986-os Vanberg szöveg kritikája gond nélkül vonatkoztatható Hayek 1988-ban kiadott könyvére is. De térjünk vissza az 1986-os Vanberg-szöveghez. Mint ismeretes, a hayeki evolúciófelfogás értelmében azok a csoportok maradnak fenn, amelyek túlélést elősegítő szabályrendszereket követnek. Csakhogy, véli Vanberg: „Hayek nem mutat fel egyetlen olyan mércét, ami által kimutatható egy szabály »megfelelő« volta.” (Vanberg, 1986: 79.). A kultúrák és társadalmak alapjait képező szabályok döntőrészt nem törvényalkotás vagy tudatos társadalomformálás eredményei, hanem az evolúció spontán folyamatai. Mindig az egyéni cselekvésekből kell kiindulunk, ezek aggregálódnak olyan komplex jelenségekké, melyek egyetlen egyén számára sem átláthatók (i. m. 79–80.). Ezt nevezi Vanberg a „láthatatlan kéz” argumentumnak, amit Edna Ullmann-Margalit nyomán a következőképpen definiál: „ami a résztvevő egyének szétszórt tevékenységeit veszi inputnak és outputként kitermel valamilyen össztársadalmi mintázatot” (Ullmann-Margalit, 1978: 270.). Vanberg felvetése szerint Hayek egyszerre kíván képviselni egy módszertani individualista pozíciót, miközben fenntartja az evolúció kollektív jellegére fektetett hangsúlyt is a leírás szintjén, márpedig a kettő egyszerre nem működőképes. Módszertani individualizmus helyett a hayeki evolúciófelfogás – attól tökéletesen függetlenül, hogy milyen normatív politikai pozíciókat képviselt karrierje során Hayek – egy *látens funkcionalista kollektivizmus*. Mivel a kulturális csoport szelekció alapegysége a csoport, „ez úgy hangzik, mint egy funkcionalista érvelés, miszerint a szociális rendszer ‘fenntartásához’ való hozzájárulás döntené el egy társadalmi mintázat vagy intézmény rendeltetését.” (Vanberg, 1986: 83.). Hayek funkcionalista módszertani kollektivista és nem módszertani individualista.

Elkerülhetetlennek tűnik Vanberg számára az a következtetés, hogy a kulturális csoport szelekció értelmében független a társadalmi evolúció a benne résztvevő egyének akarától. Mint fogalmaz, a hayeki evolúciófelfogásból szervesen következik a szelekció autonómiája az individuumoktól: „feltételeznünk kell, hogy egy különálló visszacsatolási mechanizmus operál a csoport szinten, egy olyan visszacsatolás, ami ‘autonóm’ abban az értelemben, hogy *nem függ bármilyen intencionális cselekvéstől*, legyen szó az egyén vagy kollektívum szervezett cselekvéséről.” (Vanberg, 1986: 84. – saját kiemelés). Hayek a módszertani individualizmus álcája alatt mintegy becsempész egy „funkcionalista kollektivizmust”, ami drasztikusan leértékeli az egyén szabad döntéshozatalának hatáskörét és értékét. Minden lényeges mozzanat a csoportok szintjén dől el, saját egyéni mozgásterünk korlátozott, hiszen mi magunk is a társadalmi evolúció által kialakított és manipulált termékek, bioszociokulturálisan meghatározott mémek vagyunk.¹⁰

¹⁰ A *homo sapiens* biológiai evolúcióját is exponenciális mértékben felgyorsította a kulturális szelekció. Egy 2007-es tanulmány tanulságai szerint például az emberi génállomány mutációja tízszer gyorsabb ütemben változik a korábbi majomfajták által elért sebességhez képest. A kultúra érdemben módosítja biológiai folyamataink sebességét, plasztikusabbá téve az emberi organizmust. Ennek a fejleménynek messzemenő antropológiai konzekvenciái is vannak, amelyek csak részben beláthatók. Az emberiség bioszociokulturális akcelerációját illetően ld. Hawks et. al., 2007: 20753–20758; Cochran–Harpending, 2010; Wolfendale, 2019: 55–66.

Vanberg kritikájának tárgyául a csoport szelekció fogalmát választja. Meglehetősen selektív módon olvasva az élettudományi szakirodalmat, arra a következtetésre jut, hogy a fennálló biológiai tudományi konszenzus szerint az evolúciós szelekció az egyedek szintjén operál, a csoport nem rendelkezik szelekciós potenciállal. Az empiria nem támasztaná alá a természetben fellelhető csoport szelekció tételezését (Vanberg, 1986: 86–87.). Játékelméleti szempontból még súlyosabb problémát jelent azonban a „potyautas”-jelenség. Vanberg nézetében törvényszerű, hogy azon parazitikus egyedek, akik kihasználják mások altruizmusát miközben maguk tökéletesen haszonelvű módon járnak el, magasabb nyereségekre tehetnek szert, mint szabálykövető társaik (Vanberg, 1986: 87.). Így a csoport szelekciót aláássa az egyéni motiváltság. A potyautasokat csakis szervezett beavatkozás szűrheti ki, utóbbi viszont ellentmondana a kulturális evolúció spontaneitásának, így Hayek modelljében nincsen hely a potyautas-jelenség kezelésére (Vanberg, 1986: 88.). Vanberg úgy gondolja, hogy a potyautasság eleve ellehetetleníti a csoport szintű altruizmust. Szükség van valamilyen szabályozásra, ami meggátolja az élősködő életformát választó egyedek bomlasztó tevékenységét, azonban Hayek kizárja a társadalom külsődleges szabályozását. Ha elfogadjuk téziseit, megfosztjuk önmagunkat a társadalmi reguláció lehetőségétől. Mindent az evolúció spontaneitására kell bízunk. Ez az olvasat Vanberg részéről számottevő csúsztatás mivel, mint láthattuk, Hayek is fenntartja a bővített rend működését finomhangoló intézkedések és reformok szükségességét. Sőt, már a *The Constitution of Liberty* és a *Law, Legislation, and Liberty* című munkái éppenséggel nem kevés ambícióról árulkodó reformprogramokként is olvashatóak. Korlátozott mértékben ugyan, de igenis javítható hayekiánus alapon is a spontán rend működése, egyetlen evolúciós folyamat sem tökéletes. Vanberg szerint túl egy bizonyos méreten, nem várható el a konvenciók és szabályok spontán kialakulása. Szükséges a „szervezett végrehajtás” avégett, hogy minden résztvevő tartsa magát a megállapodott szabályokhoz (Vanberg: 1986: 96.). Külső kényszer híján nem várható el a szabályok betartása az ágensek részéről.

Az a benyomás alakul ki az olvasóban, mintha nem számolna Vanberg azzal, hogy Hayek megkülönbözteti egymástól az explicit törvényalkotást az implicit tudásként felhalmozott szabályoktól. Szabályozó jellegűnek tekinthető bármilyen szabályrendszer, amely keretet szab az egyéni döntéseknek. Önmagában egyetlen törvény sem biztosíthatja azt, hogy nem válik mondjuk széleskörűen elterjedt hétköznapi kulturális gyakorlattá a szerződészegés vagy szeméremsértés. Olyan kultúrákat is fel tudnánk sorolni, ahol az elfogulatlan, átlátható és kiszámítható jogállamiság helyett az interperszonális törzsi vagy etnikai szintű korrupciós hálózatok működnek, csak hogy ezen a körülményen inkább rontott, mint javított a bürokratikus államszervezet megléte. Léteznek ugyan államok, amelyek kiterjedt államszervezettel rendelkeznek és ugyanakkor alacsony fokú korrupcióval, viszont polgáraik eleve szabálykövető kulturális normákban szocializálódtak, az állami szabályozás mértéke mégis alacsony. Ellenben komoly empirikus bizonyítékok szólnak amellet, hogy az állami szabályozás fokozása – az állami szerepvállalás össztársadalmi méretétől függetlenül – erősíteni látszik a korrupciót (Holcombe–Boudreaux 2015, 75–85.; d’Agostino–Dunne–Pieroni, 2016, 71–88.; Ehrlich–Lui, 1999: S270–S293.) Így kijelenthető, hogy Vanberg játékelméleti modellje nincsen összhangban a tényekkel, amikor szabályozás útján visszaszoríthatónak ítéli a potyautas magatartásmódokat. Pontosan az állami szabályozás túlzott mértéke tűnik a

potyautasságot fokozó tényezőnek. Mint Gedeon Péter rámutat, Hayek, azáltal hogy a morális kódokat kollektivista/funkcionalista/holista módon magyarázza, a kulturális csoport-szelekció mechanizmusa által, mintegy semlegesíti a „potyautasság” problémáját (Gedeon, 2007: 19.). Vagyis, mivel személytelen és kollektív szinten operál a morális kódok szelektálódása, nincsen szükség az egyéni motivációk vagy egyéni racionális döntések bevonására.

Vanberg kritikájával szemben a marxista közgazdász Geoffrey M. Hodgson sietett Hayek védelmére egy 1991-es tanulmányban. Az intézményi közgazdaságtan sokszínű hagyományához kötődő szerző a hayeki módszertani kollektivizmust, szűkebben pedig a kulturális csoport-szelekció elméletét védelmezi Vanberggel szemben. Hodgson is önellentmondónak ítéli a hayeki projektet. Vagy módszertani individualisták, vagy kollektivisták vagyunk, a két álláspont között úgyszólván nem képzelhető el semmilyen középút. Vanberg téved, amikor Hayeken számonkéri a kollektivizmust, mert pontosan ez utóbbiban rejlik megközelítésének ígéretessége Hodgson szerint. Egy sor biológusra hivatkozva, úgymint Niles Eldredge, Stephen Jay Gould, Richard Lewontin és Ernst Mayr, Hodgson úgy tartja, hogy a csoport-szelekció jelensége a biológia számára sem ismertlen jelenség (Hodgson, 1991: 69.). Szemben a Richard Dawkins és George Williams neve által fémjelzett genetikai magyarázattal, a csoport-szelekció hívei úgy tartják, hogy több szinten is érvényesül a kiválasztódás. Nem csak a gének önszaporításáról szól a biológiai evolúció sem: legalább ennyire fontos a csoport életképessége. A többszintű kiválasztódásnak egyéb hívei közé sorolható Robert Brandon, Michael Wade, William Wimsatt és David Sloan Wilson (uo.). Mivel plauzibilis a csoport-szelekció, mint magyarázat a biológiai evolúcióban, Hodgson úgy gondolja, hogy a társadalmi és kulturális intézmények életében sem egészen jogosulatlan igény a csoport-szelekció mechanizmusainak tételezése, illetve leírása. Csakhogy ezzel – szemben Hodgson sugalmazásával – távolról sem dőlt el a vita a módszertani kollektivizmus javára. A kulcs Hodgson saját megfogalmazásában található: „miképpen az individuumok is gének gyűjteményeinek tekinthetők, amelyeket a természetes kiválasztódás az önreplikációra rendezett be, éppúgy tekinthetők a csoportok is hasonló módon funkcionálisan megszervezett individuumok csoportjainak” (Hodgson, 1991: 70–71.). Ami alulnézetből csoportnak tűnik, az felülnézetből individuummá válik, és fordítva. Mint egy, a csoport-szelekció érvényessége mellett érvelő biológus szerzőpár fogalmaz: „az egyének organizmusok, mert a szelekció közvetítői, és ha az egyének lehetnek a szelekció eszközei, akkor a csoportok vagy közösségek is funkcionálhatnak ilyen módon” (Wilson–Sober, 1989: 351.). A csoport is lehet individuum. Ez azt a konzekvenciát vonja maga után Hodgson szerint, hogy „a módszertani individualizmus vagy átértelmezendő, vagy elvetendő” (Hodgson, 1991: 78.). Hayek felfogása üdvözlendő, amennyiben észleli az önszerveződést, viszont téved Hodgson szerint, amikor ezt a folyamatot kizárólag a piaci renddel azonosítja. Hodgson vádjá szerint Hayek a piaci folyamatok kitüntetésével „figyelmen kívül hagyja azt a lehetőséget, hogy a kiválasztódás a struktúra és alstruktúra szintjein is működhet, létrehozva ezáltal a csoportok és ágenciák, gazdasági rendszerek és alrendszerek bámulatatos sokféleségét, valamint a piaci formák sokféleségét” (Hodgson, 1991: 79.). Már csak azt volna jó tisztáznunk, melyik Hayekről beszél Hodgson ebben a passzusban, tudniillik sehol sem található olyan szövegrész az életműben, amelyben *kizárólag* a piaccal azonosítja Hayek az önszerveződést. A piac nem az egyetlen típusú önszerveződő rend (ld. Hayek, 1964: 257–278.). Hodgson saját ideológiai preferenciái mintha

a szövegértelmezés útjába kerülnének ezen a ponton, olyan nagyfokú lelkesedéssel kívánja ugyanis képviselni a „piacitól eltérő” társadalmi berendezkedések plauzibilitását. Az alulról építkező társadalmi alternatívák egészen bizonyosan nem ütköznének Hayek ellenvetéseibe, amennyiben a piac rendjét engednék működni. Nincsen szó itt egy „szocializmus vagy kapitalizmus” dichotómiáról. A valódi ellentét a centralizáció és decentralizáció között húzódik meg. Hayekiánus szempontból mindazon társadalmi berendezkedések üdvözlendők, amelyek decentralizálják a tulajdonviszonyokat, hiszen a piac spontaneitásának alappillére a *sokféle* tulajdon (several property). Nem az Hayek állítása, hogy ne működhetne a kulturális csoportselekción sokféle szinten. Itt az az állítás, hogy a társadalom szubjektumfüggetlen önszerveződését és funkcionális differenciálódását gátoló autoriter, centralizáló jellegű politikák veszélyt jelentenek a civilizáció bővített, általános rendjére és így az emberiség jelenlegi létszámát sem képesek eltartani. Amennyiben viszont alkalmasnak bizonyulnának alternatív társadalmi formák a magas népesség eltartására, Hayek üdvözlőné az ilyen típusú kísérleteket. Csak éppenséggel nem túlságosan derűlátó az adminisztratív megoldásokat kínáló, önjelölt szakértők és lánglelkű idealista forradalmár értelmiségiek világmegváltó képességeit illetően. A hayeki projekt mindazonáltal a társadalom spontaneitása mellett, valamint a társadalom jobbítása mellett elkötelezettek számára egyaránt kínálhat olyan fogódzkodókat, amelyek hatékonyabb, a társadalom valóságos komplexitásával összhangban lévő válaszok megfogalmazásában segíthetnek.

5. Konklúzió

Konklúzióinkban felvázolnánk azt, milyen jövőbeni irányba lehetne módosítani a libertárius politikai filozófiát, különös tekintettel a kulturális csoportselekción, valamint a Hodgson által hivatkozott *többszintű selekción* jelenségeire. Először is, határozottan szakítania kell a libertarizmusnak az emberi szubjektum privilegizálásával. Az emberi egyén egy mezoszintű létező, és távolról sem az egyetlen elképzelhető elemzési egység. Mint láthattuk, a hayeki modell alapján javarészt az egyéni belátóképesség „felett” megy végbe a társadalmi evolúció, ezt senki sem képes egészen átlátni vagy lemintázni. A társadalom komplex, kaotikus és meghatározatlan rendszer, aminek csupán részaspektusait láthatjuk át. A kulturális csoportselekción jelensége arra enged következtetni, hogy a kiválasztódás a racionális szubjektum számára beláthatatlan. Ez elkerülhetetlenül maga után vonja a társadalmi folyamatok makroszintű irányíthatatlanságát. A társadalom nagy kiterjedésű, élő, adaptálóképes rendszer. Nem a szubjektum választja a maga társadalmi intézményeit: ezek is választanak maguknak megfelelően plasztikus szubjektumokat. Ebből következően a szabadság fogalmának megszemenő átértékelése is szükségesnek látszik. Miképpen a kiválasztódásban is csupán alárendelt módon működnek közre az egyének, úgy a szabadságuk sem képezhet kizárólagossággal önértéket. A szabadság a jelenben való működés szabadsága, a mozgás és alakulás zavartalanságához való jog. Hayek szerint mivel nem láthatjuk át racionálisan a kiterjesztett rendszeren belüli társadalmi viszonyokat, hiszen ezek már túl nőttek az interperszonális mértéken, úgy lokális szintekre kell hangolnunk a politikai cselekvést. Beavatkozásaink visszahívása az erkölcs kitágításának előszobája. Először vissza kell szorítani a beavatkozást

ahhoz, hogy a szabadsághiányból bőség születhessen. Egyszerűen szólva, nem élünk olyan világban, amely lehetővé tenné a személy feltétlen méltóságába vetett hitet, sem pedig a teljesen szabad, minden körülményt zárójelező szabad cselekedeteket. Vannak az egyéni tudatnál összetettebb rendek, amelyek rendelkeznek saját, ontológiailag szavatolható szabadságigényekkel. „Igénye” van minden létezőnek a további fennállásra. Ezt feltételeznünk kell olyan esetekben is, amikor ezen létezők részéről hiányzik az öntudatosság. A társadalom, mint egész, egy összetett idegrendszerre emlékeztet, ám mégsem rendelkezik bármilyen kollektív tudattal. Mégis szabad, meghatározatlan rendszert alkot, aminek joga lehet saját szabadsághoz. A létezők fokozatai számos szempont – például a szerves/szervetlen, egyszerű/összetett differenciák – mentén különböztethetők meg. Kénytelenek vagyunk szabadságunkon osztozkodni magukkal a társadalmi rendszerekkel is éppúgy, mint a tőlünk eltérő élőlényekkel és élő szerveződésekkel. Képtelenség visszafordítani az óramutatót, és visszatérni olyan korszakba, amelyet a személyes kontaktus jellemezett. Egy, a jelenleginél kevésbé komplex társadalmi struktúra feltehetően képtelennek bizonyulna ellátni a Föld jelenkori népességét. Visszafejlődhetünk egy komunitárius vagy törzsi jellegű szolidaritásba, miként ezt az ökoprimítivista mozgalmak képviselői óhajtanák, ám Hayek szerint ennek ára egy számottevő népességcsökkenés lenne. A libertarizmus megújítása egy olyan agonisztikus politikai eszmét implikálna, amely minden egyes rendszernek biztosít *alanyi* szabadságjogokat. Hagyni kell lenni az összes létmódot, a kímélet jegyében. Semmit sem rekeszthetünk ki többé a *humanitas* fogalmából. Egy ilyen kiterjesztés nem is annyira példanélküli, mint amilyennek tűnik, ugyanis az angolszász jogrendszer „jogalanyokként” (*corporation*) ismer el szervezeteket is. Az alanyiság kiterjesztése egyben a szabadság eszméjének a kiválasztódás magasabb és alacsonyabb szintjeire történő határtalan kitágítását is megköveteli. Libertáriusként a *kollektív individuumok* szabadságát is éppúgy afirmálnunk kell, mint az egyes emberi egyének szabadságjogait. Ez lenne a *holo-korporativizmus*,¹¹ az önteremtő rendszerek sokféleségének és egyenértékűségének radikális politikai afirmációja.

¹¹ A *holo-* előtag a „teljességre”, lételméleti értelemben átfogó jellegre referál, míg a *korporativizmus* minden test, azaz, minden összetett szerveződés egyenlőségének egalitárius eszméje. A szabadságnak, annak érdekében hogy teljes legyen, minden önteremtésre alkalmas testre ki kell terjednie. Így a libertárius politikai filozófia beteljesedése az összes, evolúcióra hajlamos szerveződési szint egyenlő szabadságának és méltóságának afirmációját jelenti, a létezők demokráciáját.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Bartley III, William Warren (1978): Critical Study. The Philosophy of Karl Popper. Part II. Consciousness and Physics. Quantum Mechanics, Probability, Indeterminism, The Body–Mind Problem. *Philosophia* 7.3-4: 675–716.
- Beck, Naomi (2011): Be fruitful and multiply: Growth, reason, and cultural group selection in Hayek and Darwin. *Biological Theory* 6.4: 413–423.
- Bernstein, Mark H. (1992): *Fatalism*. London–Lincoln, University of Nebraska Press.
- Caldwell, Bruce (2000): The emergence of Hayek's ideas on cultural evolution. *The Review of Austrian Economics* 13.1.: 5–22.
- Carr-Saunders, A. M. (1922): *The Population Problem. A Study in Human Evolution*. Oxford, Wentworth Press.
- Cheung, Chor-yung (2011): Beyond Complexity. Can the Sensory Order Defend the Liberal Self? In: Leslie Marsh (szerk. 2011): *Hayek in Mind. Hayek's Philosophical Psychology*. Bingley, Emerald Publishing, 219–241.
- Cochran, Gregory–Henry Harpending (2010): *The 10,000 Year Explosion. How Civilization Accelerated Human Evolution*. New York, Basic Books.
- d'Agostino, Giorgio–Dunne, J. Paul–Pieroni, Luca (2016): Corruption and growth in Africa. *European Journal of Political Economy*, 43: 71–88.
- Ehrlich, Isaac–Lui, Francis T. (1999): Bureaucratic corruption and endogenous economic growth. *Journal of Political Economy*, 107.S6: S270–S293.
- Gedeon Péter (2007): Piaci rend és társadalmi normák. Hayek elmélete a társadalmi evolúcióról. *Közgazdasági szemle*, LIV.: 1–28.
- Hawks, John–Wang, Eric T.–Cochran, Gregory M.–Harpending, Henry C.–Moyzis, Robert K. (2007): Recent acceleration of human adaptive evolution. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 104, no. 52: 20753–20758.
- Hayek, F. A. (1992 [1988]): *A végzetes önhittség. A szocializmus tévedései*. Ford. Pásztor Eszter. Budapest, Tankönyvkiadó.
- Hayek, F. A. (1998 [1979]): *Law, Legislation, and Liberty. Volume III. The Political Order of a Free People*. London–New York, Routledge.
- Hayek, F.A. (1998 [1973]): *Law, Legislation, and Liberty. Volume I. Rules and Order*. London–New York, Routledge.
- Hayek, F. A. (1967): Notes On The Evolution Of Systems Of Rules Of Conduct. In: Hayek, F. A. (1967) *Studies in Philosophy, Politics, and Economics*. London–New York, Routledge, 66–81.
- Hayek, F. A. (1964): The Theory of Complex Phenomena. In: Hayek, F. A. (2014): *The Market and Other Orders*. Chicago, University of Chicago Press, 257–278.
- Hayek, F. A. (1952a): *The Counter-Revolution of Science. Studies on the Abuse of Reason*. Glencoe, The Free Press.
- Hayek, F. A. (1952b): *The Sensory Order. An Inquiry into the Foundations of Theoretical Psychology*. Chicago, University of Chicago Press.
- Hodgson, Geoffrey M. (1991): Hayek's theory of cultural evolution: an evaluation in the light of Vanberg's critique. *Economics & Philosophy*, 7.1.: 67–82.

- Holcombe, Randall G.–Boudreaux, Christopher J. (2015): Regulation and corruption. *Public Choice*, 164.1-2: 75–85.
- Kandler, Christian–Papendick, Michael (2017): Behavior genetics and personality development: A methodological and meta-analytic review. In: Sprecht, Jule (szerk.): *Personality Development Across the Lifespan*. Cambridge, Academic Press, 473–495.
- Kapelner Zsolt (2019): A neoliberalizmus dialektikája. A spontaneitástól az uralomig. In: Antal Attila (szerk.): *Neoliberális hegemonia Magyarországon. Elemzés és kritika*. Budapest, Noran Libro Kiadó, 93–110.
- Lambert, Ben és mtsai. (2020): The pace of modern culture. *Nature Human Behavior*. 1-11. <https://doi.org/10.1038/s41562-019-0802-4>.
- Miller, David (1989): The fatalistic conceit. *Critical review* 3.2: 310–323.
- Popper, Karl (1988): *The Open Universe. An Argument for Indeterminism from the Postscript to The Logic of Scientific Discovery*. London–New York, Routledge.
- Stone, Brad Lowell (2010): The current evidence for Hayek's cultural group selection theory. *Libertarian Papers*, 2.45: 1–21.
- Ullmann-Margalit, Edna (1978): Invisible Hand Explanation. *Synthese*, 39: 263–291.
- Vanberg, Viktor (2011): Darwinian paradigm, cultural evolution and human purposes. On F. A. Hayek's evolutionary view of the market. *Papers on economics and evolution*, No. 1119, Max Planck Institut für Ökonomik, Jena, 1–29.
- Vanberg, Viktor (1994): Hayek's Legacy and the Future of Liberal Thought. Rational Liberalism Versus Evolutionary Agnosticism. *Cato Journal*, 14: 179–199.
- Vanberg, Viktor (1986): Spontaneous Market Order and Social Rules. A Critical Examination of F. A. Hayek's Theory of Cultural Evolution. *Economics and Philosophy*, 2.: 75–100.
- Whitman, Douglas Glen (1998): Hayek contra Pangloss on evolutionary systems. In: *Constitutional Political Economy*, 9.1.: 45–66.
- Wilson, David Sloan–Sober, Elliott (1989): Reviving the Superorganism. *Journal of Theoretical Biology*, 136: 337–356.
- Wolfendale, Peter (2019): The Reformatting of Homo Sapiens. *Angelaki*, 24.1: 55–66.